

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ТРІЙОК
СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ З АД'ЕКТИВОМ ТАКИЙ**

У статті розглянуто формально-граматичну й семантико-синтаксичну організацію простих і складних речень, що містять подвійні присудки, недієслівний компонент яких виражений займенниковим прикметником *такий*. З'ясовано, з якими синтаксичними зв'язками взаємодіє подвійний власне-предикативний, реалізований у синтаксичних трійках формальної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ з ад'ективом *такий*, на рівні простого речення. Схарактеризовано зумовлені зазначеними взаємодіями модифікації структурної схеми цієї одиниці. Висвітлено особливості будови й семантики займенниково-співвідносних речень, у яких корелят *такий* водночас є компонентом подвійного присудка головної предикативної частини.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, подвійний синтаксичний зв'язок, синтаксична трійка, подвійний присудок, предикативне означення, дуплексив, депіктив, займенникове слово, займенниково-співвідносне речення.

Подвійний синтаксичний зв'язок, здебільшого його предикативний вияв, уже неодноразово ставав об'єктом лінгвістичних досліджень, проте говорити про цілковите вивчення й вичерпний опис цього явища ще зарано. Якщо загальна проблема визначення сфери функціонування подвійного власне-предикативного зв'язку вже розв'язана – це конструкції структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$, то пов'язані з нею часткові аспекти залишаються не висвітленими. Аналізу потребує вплив лексико-граматичного наповнення цих конструкцій на можливість/ неможливість реалізації подвійного власне-предикативного зв'язку та його взаємодію з іншими типами синтаксичного зв'язку в структурі простого й складного речень. Особливо цікавими з цього погляду є побудови зазначеної моделі, у яких ад'єктивний компонент виражений займенниковим словом *такий*.

Насамперед варто згадати, що в мовознавстві – як вітчизняному, так і зарубіжному – представлено кілька потрактувань формально-синтаксичної функції ад'єктива в складі розгляданих конструкцій (див. [10; 1; 12; 16; 8; 20; 21; 19; 22] та ін.). Ми ж поділяємо позицію тих науковців, які обґрунтовують його роль як складника подвійного присудка [1, с. 71; 3, с. 154; 15; 4]. Структурно-семантичні й комунікативні особливості формально простих реченнєвих побудов з подвійними присудками досить повно висвітлені в працях Л.Д. Чеснокової, Дж. Ніколс, Т.М. Томусяк, Р.О. Христіанінової та ін. [16; 21; 12; 13; 15; 22]. Прості речення, у яких недієслівний компонент подвійного присудка виражений займенниковим прикметником *такий*, хоча й представлені з-поміж інших у дисертаційному дослідженні Л.М. Томусяк, не поставали предметом спеціального студіювання. Граматична природа прономінатива *такий* зумовлює його регулярну функцію корелята в структурі складнопідрядної займенниково-співвідносної конструкції. Такі одиниці неодноразово потрапляли в поле наукових рефлексій, вони досить вичерпно описані й представлені в різних класифікаційних схемах складнопідрядних речень [2, с. 336-339; 5; 9, с. 478-480; 11; 3, с. 404-405; 6; 7; 14]. На матеріалі російської мови Л.Д. Чеснокова окреслила деякі загальні риси функціонування подвійних присудків (за її концепцією, дуплексивів) у структурі складного речення [17]. Але специфіка займенниково-співвідносних речень української мови, у яких корелят *такий* виконує роль ад'єктивного компонента подвійного присудка, вимагає окремої уваги й детального обґрунтування.

З огляду на це метою пропонованої розвідки постав аналіз формально-граматичної та семантико-синтаксичної організації простих і складних речень, що містять синтаксичну трійку структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ з ад'єктивом *такий*.

Перед безпосереднім викладом результатів проведеного дослідження потребують пояснення деякі термінологічні позначення, використані в пропонованій розвідці. Сполукою **синтаксична трійка** номінуємо трикомпонентну конструкцію, між складниками якої функціює подвійний синтаксичний зв'язок. Усі конструкції, де реалізується подвійний синтаксичний зв'язок, є наслідком певних дериваційних перетворень, які супроводжує перебудова та ускладнення синтаксичних зв'язків між компонентами двох вихідних речень, напр.: *Саме Ірина першою почала ворожити на картах <...>* (Н. Сняданко) ← *Ірина почала ворожити на картах + Саме Ірина була першою*. Спільний лексичний компонент вихідних одиниць у похідній конструкції називаємо **вершиною синтаксичної трійки**, два інші компоненти, які містяться в різних вихідних реченнях, а в похідному входять до складу синтаксичної трійки, – **основою синтаксичної трійки**. Номінацією **член основи синтаксичної трійки** позначаємо кожен з цих компонентів. У конструкціях аналізованої моделі вершиною синтаксичної трійки є субстантив-підмет, а членами основи – компоненти (дієслово та прикметники чи його еквівалент) подвійного присудка.

Подвійні присудки, недієслівний компонент яких виражений ад'єктивом *такий*, мають свої особливості порівняно з подвійними присудками, недієслівний компонент яких виражений власне-прикметником, що зумовлено семантико-граматичним статусом зазначеного прономінатива. Оскільки займенниковому слову *такий* притаманна не номінативна, а дейктична функція, то подвійний присудок з цим компонентом виражає дію та вказівку на стан (чи ознаку), у якому перебуває суб'єкт (чи яка властива йому) під час виконання цієї дії. Цей факт, зі свого боку, впливає на синтагматичні властивості аналізованих синтаксичних трійок: вони або перебувають у постпозиції (зрідка препозиції) щодо конструкцій, які деталізовано репрезентують стан (чи ознаку) суб'єкта, що супроводжує його в момент чи період виконання дії, втіленої дієслівним компонентом синтаксичної трійки, або зумовлюють облігаторність поширювальних чи уточнювальних одиниць.

Семантично співвідносячись з попереднім реченням/ реченнями, ад'єктив *такий* бере участь одночасно у зв'язках двох рівнів – внутрішньореченнєвому подвійному власне-предикативному та текстовому ланцюговому, що, з-поміж іншого, свідчить і про його роль в оформленні такої текстової категорії, як зв'язність, напр.: *Він був середнього зросту й кульгав на одну ногу, бо колись упав з коня. Глибокий у своїх задумах, він говорив мало, ненавидів розкоші, був страшний у гніві своєму й ненаситний у завоюваннях; далекоглядний у зносинах із народами, він умів, де треба, посіяти зерно незгоди, вмів і гасити зненависть до себе. Таким він уступив і в Африку <...>* (І. Білик); *Я тильно, насутивши брови, дивлюся в об'єктив і чекаю, коли вилетить обіцяна пташка. Таким я зберігся на фото – для Музею живого письменника* (В. Дрозд). Подекуди зазначений прономінатив указує на попередньо описаний стан, який супроводжує кілька дій суб'єкта. У такому разі відбувається нанизування кількох речень, сформованих синтаксичними трійками аналізованої моделі, і тому займенниковий прикметник *такий* постає засобом текстового зв'язку паралельного типу. До цієї взаємодії зв'язків двох рівнів – текстового паралельного та подвійного власне-предикативного – може долучатися й сурядний, зумовлюючи своєрідну паралельність і на реченнєвому рівні шляхом розмноження позиції дієслівного члена основи синтаксичної трійки, напр.: *Її очі вже зайнялася тим блиском, де світиться минуле, де горять мрії, з якими зрідилась душа, ті мрії, що пориваються в майбутнє, але все ж до минулого належать, і голос її бринів урочисто, висловлюючи глибокі, сховані бажання, шукаючи на них луни, відповіді, зрозуміння! Такою Марта завжди Юрія хвилювала. Такою вона зачаровувала, скоряла його волю, збуджувала щось співзвучне, але забуте в його серці – незмірний порив удалечинь і великі радісні передчуття* (В. Підмогильний).

На рівні простого речення подвійний власне-предикативний зв'язок, що реалізується в синтаксичних трійках із займенниковим прикметником *такий*, виявляє здатність до взаємодії з подвійним опосередкованим зв'язком. Прикметно, що в таких конструкціях опосередкований синтаксичний зв'язок набуває невластивих йому ознак – передбачуваності

й обов'язковості, що зумовлено семантичною специфікою прономінатива. Ця взаємодія модифікує синтаксичну трійку шляхом ускладнення одного з її членів основи (ад'єктивного компонента подвійного присудка) уточнювальним компонентом, напр.: <...> *вона потайки все одно телевізор дивилася, і **таким**, забороненим, **телебачення приносило** їй удвічі більше насолоди* (Т. Малирчук). Здебільшого до цієї взаємодії долучається ще й сурядний зв'язок. За таких умов модифікація синтаксичної трійки ґрунтується на приєднанні до ад'єктива ряду однорідних уточнювальних компонентів, напр.: *Дорошенко **приятно** й **неквапливо вітається** з людьми; в своєму **крислатому кашкеті** та **білому парадному кітелі** моряка він справляє на присутніх враження **якесь підбадьорливе, небуденне, хоч і щоразу він **приїздить** до матері саме **таким**: свіжий, підтягнутий, тропічними зливами скупаний, засмаглявлений на сонцях нетутешніх, повен пахоцями далеких морів...*** (О. Гончар); *Він **таким** і **ріс** – тихим, дотитливим, слухняним, маминим сином, яка, **себто матір, цариця Євдокія Федорівна, вже незабаром по одруженні спротивилася Петрові, й він нехтував нею*** (Ю. Мушкетик).

Ще один тип модифікації аналізованих побудов на рівні простого речення постає як наслідок взаємодії подвійного власне-предикативного з напівпредикативним і полягає в поширенні ад'єктивного компонента порівняльним зворотом, напр.: ***Сидить він такий, як побитий*** (Ю. Яновський).

Частотними є також випадки взаємодії подвійного власне-предикативного зв'язку з одночасно з трьома іншими: напівпредикативним, опосередкованим та сурядним. Цей процес призводить до поширення ад'єктивного члена основи синтаксичної трійки порівняльним компонентом та рядом однорідних уточнювальних членів, напр.: ***Я стояв посеред станції такий самий, як і решта: заспаний і роздратований через задушливу тисняву в метро та паршиву погоду на вулиці*** (М. Кідрук); ***Вона повернулася якась така, наче закам'яніла, – ні усмішки, ні сльози, ні поцілунку*** (Н. Гуменюк).

Функційна поведінка прономінатива *такий* у структурі складносурядного речення аналогічна до його функційної поведінки на текстовому рівні. Зазвичай він корелює з препозитивною сурядною предикативною частиною, коли в ній експліковано стан чи ознаку, притаманні суб'єктові під час здійснення дії. У такому разі взаємодія синтаксичних зв'язків не виходить за межі речення: синтаксичні трійки з подвійним власне-предикативним зв'язком приєднуються сурядним зв'язком до препозитивної предикативної частини, утворюючи конструкцію закритої структури з приєднувально-поширювальними семантико-синтаксичними відношеннями, напр.: – *Співучасник терору, і **таким** він для мене і **вмре!*** (О. Гончар). У випадках імпліцитності вершини синтаксичної трійки (підмета) до взаємодії залучений лише складник подвійного власне-предикативного зв'язку – тяжіння, напр.: *Й був схожий на кабішного хлопчика, й **таким** їй **подоувався** особливо* (Ю. Мушкетик); *Бо ми **дебіли**, і **такими**, я в цьому просто не сумніваюся, **помремо**, тому що ми **приречені померти, померти молодими*** (А. Чех). Подекуди такі конструкції демонструють взаємодію подвійного власне-предикативного зв'язку з двома лініями сурядного зв'язку: у межах предикативної частини та поза ними. У межах предикативної частини (внутрішня взаємодія з сурядним зв'язком) відбувається роздвоєння позиції подвійного присудка (основи синтаксичної трійки загалом), у результаті якої у структурі цієї частини з'являється однорідний щодо подвійного присудка – складений іменний. А зовнішня взаємодія з сурядним зв'язком забезпечує поєднання з предикативною частиною, що описує стан чи ознаку, на яку саме й указує прономінатив *такий*, напр.: *Можливо, я людина з маси, чогось тут не тямлю, можливо, це в мені **периферійне кугутство** гомонить, але **такий** уже я є і **такий помру**...* (В. Дрозд).

На рівні складного речення подвійний власне-предикативний зв'язок, реалізований у синтаксичних трійках з ад'єктивом *такий*, також досить часто взаємодіє з підрядним прислівно-кореляційним, формальним втіленням чого постають лише конструкції займенниково-співвідносного типу. Ця закономірність зумовлена лексико-граматичною природою прономінатива *такий*, спеціалізованого на функції корелята. Попри те що модифікації аналізованих синтаксичних трійок не виходять за межі складнопідрядних

займенниково-співвідносних речень, з-поміж них усе ж можна виокремити кілька структурно-семантичних різновидів:

1. Займенниково-співвідносні речення симетричної структури з атрибутивною підрядною предикативною частиною. Л.Д. Чеснокова, аналізуючи складнопідрядні речення з подвійним присудком, недієслівний компонент якого виражений прономінативом *такий* (за підходом вченої, з дуплексивом *такий*), у головній предикативній частині, висновкувала, що в підрядній предикативній частині в такому разі теж буде наявний дуплексив або складений іменний присудок [17, с. 72]. Обстеження українського матеріалу свідчить, що виведене узагальнення не можна беззастережно поширити й на український мовний ґрунт, адже тут можливі конструкції, де до головної частини з прономінативом *такий* у ролі ад'єктивного компонента подвійного присудка (за згаданим підходом, дуплексива), приєднується підрядна предикативна частина з простим чи складеним дієслівним присудком, напр.: <...> *жона та справді постала перед ним такою, якої не видів досі та й не сподівався видіти* (Д. Міщенко). Зважаючи на особливості фактичного матеріалу та засади нашої концепції подвійного синтаксичного зв'язку, виокремлюємо чотири формальні різновиди розглянутих одиниць:

1.1. Займенниково-співвідносні речення симетричної структури з синтаксичними трійками структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ в обох предикативних частинах, напр.: *Се вже так: якою людяка вродиться, такою і помре* (В. Дрозд); *Маємо іншу натуру, степову широчінь з нас нічим не витіснити, якими народилися, такими й помираємо* (Р. Самбук); *Яким <я> вийшов з села, таким і повернувся* (С. Скляренко). Прикметно, що витворення таких конструкцій ґрунтується на взаємодії трьох подвійних синтаксичних зв'язків: два подвійні власне-предикативні зв'язки, що формують кожен з предикативних частин, взаємодіють між собою за посередництва підрядного прислівно-кореляційного, який об'єднує ці дві частини в єдину реченнєву одиницю. Займенниковий прикметник *який* у наведених конструкціях постає і учасником, і засобом синтаксичного зв'язку водночас. Входячи до складу синтаксичної трійки підрядної предикативної частини, він є одним із учасників подвійного власне-предикативного зв'язку. Виступаючи релятом до прономінатива *такий* головної частини, він є засобом приєднання підрядної предикативної частини до головної, і, співвідносячи підрядну частину з ад'єктивним компонентом синтаксичної трійки головної частини, у такий спосіб інкорпорує її до цієї синтаксичної трійки й залучає до реалізації подвійного власне-предикативного зв'язку в її межах.

Детальніше варто схарактеризувати семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами цих побудов. І.І. Слинько, М.Ф. Кобилянська, Н.В. Гуйванюк речення, сформовані за моделлю "*такий – який*", у яких зміст підрядної частини уточнює або конкретизує ознаку, що на неї вказує корелят *такий*, потрактовують як ієро-ототожнювальними [9, с. 478]. А.П. Загнітко семантику побудов, у яких підрядна частина стосується компонента *такий* у ролі іменної частини складеного присудка чи означення, інтерпретує як ад'єктивно-характеризувальну [3, с. 404]. Р.О. Христіанінова займенниково-співвідносні (катафоричні) конструкції, у головній частини яких корелят *такий* "виконує функцію присудка або дуплексива" і які виражають "значення схожості/ несхожості з самим собою в іншій ситуації або з очікуванням" кваліфікує як речення із загальним значенням атрибутивності та конкретним значенням подібності [14, с. 262]. В.М. Ожоган та Л.В. Шитик окремо не розглядають займенниково-співвідносні атрибутивні речення з корелятом *такий* у ролі компонента подвійного присудка (дуплексива), проте з-поміж структур з корелятивною парою "*такий – який*" загалом вирізняють групу синкретичних – атрибутивно-компаративних [7, с. 48; 18, с. 170]. Як зазначає В.М. Ожоган, додатковий семантичний відтінок у цих конструкціях не залежить від типу корелятивної пари, а зумовлений конкретним наповненням предикативних частин, до того ж "у деяких з них проявляється досить прозора ще й взаємна зумовлюваність" [7, с. 48]. На нашу думку, таке потрактування цілком застосовне й до аналізованих тут займенниково-співвідносних конструкцій – з синтаксичними трійками структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ в обох предикативних частинах.

Обстежений матеріал засвідчує, що дієслівні компоненти подвійних присудків в обох предикативних частинах цих речень виражені власне-антонімами (зрідка контекстуальними), які репрезентують різні дії того самого суб'єкта, що протікають в різні часові проміжки, але супроводжуються тим самим станом чи тією самою ознакою цього суб'єкта. А ці парадигматичні відношення між дієслівними лексемами формують досить виразну семантику зіставлення між предикативними частинами.

Подекуди до взаємодії трьох окреслених подвійних синтаксичних зв'язків може долучатися ще один – опосередкований. Наслідком цього процесу постає складнопідрядне займенниково-співвідносне речення, де предикативні центри обох частин сформовано подвійним власне-предикативним зв'язком, а в підрядній частині він ще ускладнений уточнювальним щодо ад'єктивного компонента подвійного присудка членом, напр.: *Повернувся він такий, який пішов – неласкавий* (Марко Вовчок). Також позиція уточнювального члена до ад'єктивного компонента подвійного присудка в одній із предикативних частин – головній чи підрядній – може бути розмноженою, тобто заповненою рядом однорідних уточнювальних членів, що свідчить про залучення до взаємодії зазначених синтаксичних зв'язків ще й сурядного, напр.: *Якою зайшла <Феодоро>, такою і вийшла: врівноважено зосередженою і величавою, недоступно прекрасною і ще недоступніше гордою* (Д. Міщенко); *Мей зайшла до своєї спальні такою ж, якою вийшла з кабінету Кейз-Ола – холодною, гордовитою, суворою* (М. Дашкієв).

1.2. Займенниково-співвідносні речення симетричної структури з синтаксичною трійкою структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ в головній предикативній частині та синтаксичною трійкою структурної моделі $V_f+S_4+Adj_{4,5}$ в підрядній предикативній частині, напр.: *Яким тебе задумає, таким ти її і приснишся* (О. Гончар); *Перед його душею станула Анна такою, якою бачив її останній раз коло брами* (О. Кобилянська); *Постав таким, яким уявляв його собі цей бідний чоловік статечний, в літах, з бородою, вбраний у все темне* (Г. Пагутяк); *Міська архітектура, потрапляючи вперше до нашого ока, лишається там назавжди, і міста запам'ятовуються нам такими, якими ми їх побачили вперше* (С. Жадан). Постановка цих конструкцій спричинене поєднанням також трьох подвійних синтаксичних зв'язків, проте у дещо іншому складі, а саме: взаємодіють власне-предикативний та підрядно-предикативним за посередництва підрядного прислівно-кореляційного. Аналогічно до попереднього випадку лексема *який* акумулює і функцію учасника синтаксичного зв'язку, зокрема підрядно-предикативного (як компонент синтаксичної трійки структурної моделі $V_f+S_4+Adj_{4,5}$ в підрядній предикативній частині), і функцію засобу синтаксичного зв'язку – підрядного прислівно-кореляційного, що забезпечує поєднання двох синтаксичних трійок у цілісне речення. Співвідносячи підрядну предикативну частину з корелятом *такий*, вона залучає її (а з нею й синтаксичну трійку з підрядно-предикативним зв'язком) до реалізації подвійного власне-предикативного зв'язку в головній частині. Щодо семантичних особливостей цих побудов, то за класифікацією катафоричних складнопідрядних речень Р.О. Христіанінової вони належать до атрибутивних кваліфікувально-характеризувальних, оскільки їхня підрядна частина репрезентує ознаку, що уможливило чітке визначення предмета [14, с. 261-262].

1.3. Займенниково-співвідносні речення симетричної структури з синтаксичною трійкою структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ в головній предикативній частині та складеним іменним присудком або співвідносним з ним головним членом односкладного речення в підрядній, напр.: *<...> він стоятиме рівно такий, яким потрібно бути, щоб не викликати ні підозри, ні настороженості <...>* (Є. Пашковський). Цей тип модифікації ґрунтується на взаємодії подвійного власне-предикативного з одиничним предикативним за посередництва підрядного прислівно-кореляційного. Механізм залучення підрядної предикативної частини до реалізації подвійного власне-предикативного в головній частині такий самий, як і у вищеописаних різновидах займенниково-співвідносних речень. Між предикативними частинами цих конструкцій, згідно з ранжуванням Р.О. Христіанінової, констатуємо встановлення семантико-синтаксичних відношень атрибутивних ідентифікації [14, с. 262].

Варто звернути увагу на наявність у граматичному ладі української мови структурно обернених до щойно схарактеризованих конструкцій. Це займенниково-співвідносні речення симетричної структури, у яких синтаксична трійка структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ перебуває не в головній, а в підрядній предикативній частині, і позицію ад'єктивного компонента у її складі посідає не корелят *такий*, а релят *який*, натомість корелят є іменною частиною складеного іменного присудка головної предикативної частини, напр.: *Добриня відчував, що він не такий, яким <він> виходив з Любеча: права рука в князя у поході, сошений у дружині* (С. Скляренко). У такому разі з корелятом *такий* співвідноситься синтаксична трійка з подвійним власне-предикативним зв'язком, і він за посередництва підрядного прислівно-кореляційного залучається до реалізації одиничного підрядного. Підрядна предикативна частина цих побудов позначає стан суб'єкта, притаманний йому під час виконання певної дії й не притаманний йому в конкретний момент. Інакше кажучи, ці речення відбивають зіставлення двох станів суб'єкта в різні періоди, тому їхню семантику можна схарактеризувати як атрибутивно-компаративну.

1.4. Займенниково-співвідносні речення симетричної структури з синтаксичною трійкою структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ в головній предикативній частині та простим чи складеним дієслівним присудком у підрядній. У таких конструкціях також взаємодіють подвійний власне-предикативний зв'язок з одиничним предикативним за посередництва підрядного прислівно-кореляційного за аналогією до схарактеризованої вище схемою. Подекуди в підрядній частині представлені однорідні дієслівні присудки, що свідчить про залучення до взаємодії зазначених синтаксичних зв'язків ще й сурядного, напр.: *<...> жона та справді постала перед ним такою, якої не видів досі та їй не сподівався видіти* (Д. Міщенко).

2. Займенниково-співвідносні речення несиметричної структури. Займенниково-співвідносні речення несиметричної структури, що віддзеркалюють взаємодію подвійного власне-предикативного, одиничного предикативного та підрядного прислівно-кореляційного синтаксичних зв'язків, відповідно до конкретних сполучних засобів між предикативними частинами та виду семантико-семантичних відношень між ними утворюють дві групи:

2.1. Займенниково-співвідносні речення несиметричної структури з корелятивною парою "такий – що", напр.: *Він уже виріс такий, що не поступиться силою ні Грицикові, ні будь-кому іншому* (В. Рутківський); *Гарбузи ж вирости такі, що їх важко було й поворошити* (А. Дімаров). Такі модифікації синтаксичних трійок структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ постають на ґрунті взаємодії подвійного власне-предикативного зв'язку з одиничним предикативним за посередництва підрядного прислівно-кореляційного. Проте механізм цієї взаємодії дещо відрізняється від притаманного симетричним конструкціям. Тут компонент релят *що* функціонує лише як засіб синтаксичного зв'язку й не може бути його учасником. Підрядна предикативна частина, сформована одиничним предикативним зв'язком, за допомогою сполучника приєднується до головної, а співвіднесений з нею ад'єктив *такий* головної предикативної частини опосередковує її зв'язок з іншими членами синтаксичної трійки структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$. Щодо семантичної характеристики займенниково-співвідносних конструкцій з корелятивною парою "такий – що" у мовознавчій літературі представлено кілька думок. Р.О. Христіанінова кваліфікує їх як означальні кількісно-характеризаційні [14, с. 270]. В.М. Ожоган потрактовує такі побудови адвербіально-атрибутивними квантитативними, оскільки підрядна частина відбиває кількісний вияв ознаки [7, с. 73-74]. Л.В. Шитик розглядає ці одиниці у межах синкретичних, також убачаючи в них поєднання атрибутивного й кількісного значень [18, с. 170]. У семантичній природі окреслених займенниково-співвідносних речень, у яких корелят *такий* є ад'єктивним членом синтаксичної трійки структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$, також убачаємо ознаки синкретизму, адже вони акумулюють атрибутивний, квантитативний та наслідковий відтінки.

2.2. Займенниково-співвідносні речення несиметричної структури з корелятивною парою "такий – як / мов / наче тощо", напр.: *Джаганнатх Сатіанал повернувся на*

батьківщину не таким, як був раніше (М. Дашків); *Але не таким снувся, як у труні його побачила, а як на картинці, тади картинки такі у церквах продавалися: козак чубатий, на коні гарячому, чотирьох німців на списа нанизав. Дак таким йон і снувся, як на тій картинці* <...> (В. Дрозд); *Я ж уже не повернуся таким, як був* (Г. Пагутяк). Склад синтаксичних зв'язків, що формують ці конструкції, та механізм їхньої взаємодії аналогічні тим, що утворюють попередній тип синтаксичних одиниць. Різняться вони лише на семантичному рівні, що зумовлено природою релята. У концепції Р.О. Христіанінової значення займенниково-співвідносних (катафоричних) речень несиметричної структури із співвідносними компонентами "такий – як / мов / наче тощо" витлумачене як якісно-характеризаційне, оскільки підрядна частина "подає якісну характеристику предмета" [14, с. 271]. Особливістю розгляданих конструкцій є те, що корелят *такий* у головній частині завжди вживається із заперечною часткою *не*, що певним чином впливає на характер семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами. Їхня підрядна предикативна частина репрезентує стан суб'єкта в певний часовий проміжок або в певних умовах, який не збігається з його станом під час виконання дії. Зважаючи на це, видається доцільним потрактувати їхню семантику як синкретичну атрибутивно-компаративну.

Отже, функціонування займенникового прикметника *такий* як ад'єктивного компонента синтаксичної трійки структурної моделі $S_1+V_f+Adj_{1,5}$ зумовлює взаємодію подвійного власне-предикативного зв'язку зі зв'язками текстового рівня. У межах простого речення реалізований у зазначених конструкціях подвійний власне-предикативний зв'язок взаємодіє з подвійним опосередкованим та напівпредикативним, подекуди із залученням сурядного зв'язку. На рівні складного речення домінантною постає його взаємодія з підрядним прислівно-кореляційним зв'язком. Здебільшого за посередництва останнього відбувається взаємодія подвійного власне-предикативного або з іншим подвійним власне-предикативним, або з подвійним підрядно-предикативним, або з одиничним предикативним. Зазначені взаємодії формують займенниково-співвідносні складнопідрядні речення як симетричної, так і несиметричної структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2001. – 662 с.
4. Кобченко Н. Диференційні ознаки подвійного та складеного іменного присудків // Лінгвістичні студії / Linguistic studies: [зб. наук. пр.]. – Вінниця: ДоНУ, 2016. – Вип. 31. – С. 14-20.
5. Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02 / С.В. Ломакович ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1993. – 52 с.
6. Огаренко Т.А. Позиційна структура речень із займенниковими компонентами : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Т.А. Огаренко ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
7. Ожоган В. Синтаксис складнопідрядного елементарного речення / В. Ожоган. – Кіровоград : ЛОВ, 2006. – 123 с.
8. Рожновская М. Г. Очерки по синтаксису болгарского литературного языка. Предложения с предикативным определением / М.Г. Рожновская. – М.: Наука, 1979. – 209 с.
9. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : [навч. посіб.] / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
10. Смагленко Ф.П. Про предикативне означення в українській мові / Ф.П. Смагленко // Укр. мова і літ. в шк. – 1954. – № 1. – С. 20–24.

11. Ткач О.В. Складнопідрядні речення з корелятами якісно-кількісної семантики в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.В. Ткач; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2000. – 18 с.
12. Томусяк Л.М. Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л.М. Томусяк. – Чернівці, 1999. – 199 с.
13. Томусяк Л.М. Дуплексив як маркер перехідності у синтаксисі / Л.М. Томусяк // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. – 2016. – № 1. – С. 54-58.
14. Христіанінова Р.О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р.О. Христіанінова. – К. : Ін-т укр. мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
15. Христіанінова Р.О. Речення з подвійними присудками: формально-граматичні та семантико-функційні особливості/ Р.О. Христіанінова // Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту. – 2015. – Вип. VIII. – С. 75-82.
16. Чеснокова Л.Д. Семантические типы членов предложения с двойными отношениями: [материалы для спецкурса] / Л.Д. Чеснокова. – Ч. II. – Ростов-на-Дону, 1973. – 103 с.
17. Чеснокова Л.Д. Дуплексив в простом и сложном предложении современного русского языка / Л.Д. Чеснокова // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка : межвуз. сб. науч. труд.]. – М., 1988. – С. 64-73.
18. Шитик Л.В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : [монографія] / Л.В. Шитик. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 474 с.
19. Himmelmann N.P., Schultze-Berndt E. Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction/ N.P. Himmelmann, E.F. Schultze-Berndt // Secondary Predication and Adverbial Modification. The Typology of Depictives. – Oxford: University Press, 2005. – P. 1-67.
20. Kačala J. Doplnok v slovenčine / J. Kačala. – Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971. – 277 s.
21. Nichols J. Secondary predicates / J. Nichols. – Proceedings of the Berkeley Linguistics Society. – 1978. – № 4 – P. 114-127.
22. Szajbel-Keck M. Secondary Predication in Polish / M. Szajbel-Keck // A dissertation ... for the degree of Doctor of Philosophy in Slavic Languages and Literatures. – Berkeley: University of California, 2015. – 127 p. – Режим доступу: <http://escholarship.org/uc/item/89j0m68h>

Natalia Kobchenko

THE FUNCTIONAL PECULIARITIES OF THE SYNTACTIC TRIPLETS OF THE STRUCTURAL MODEL $S_1+V_F+ADJ_{1,5}$ WITH THE ADJECTIVE *ТАКИЙ*

The paper deals with the analysis of the formal-grammatical and semantic-syntactic organization of simple and complex sentences, that contain double predicates formed with verb and pronoun word *такий*. The types of syntactic connection that interact with the double proper-predicative connection in the structure of simple sentence are cleared up. The modifications of structural scheme of these sentences are characterized. The formal and semantic peculiarities of the pronoun-correlative type compound sentence, where correlative word *такий* is the constituent of the double predicate at the same time, are described.

Keywords: syntactic connection, double-syntactic connection, syntactic triplet, double-predicate, predicative attribute, duplexes, depictive predicate, pronoun word, pronoun-correlative type compound sentence.

Наталья Кобченко

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИНТАКСИЧЕСКИХ ТРОЕК СТРУКТУРНОЙ МОДЕЛИ $S_1+V_F+ADJ_{1,5}$ С АДЪЕКТИВОМ *ТАКИЙ*

В статье рассматривается формально-грамматическая и семантико-синтаксическая организация простых и сложных предложений, включающих двойные сказуемые, неглагольный компонент которых выражен местоименным прилагательным *такий*. Определены типы синтаксической связи, с которыми взаимодействует двойная собственно-предикативная связь, реализующаяся в синтаксических тройках формальной модели $S_1+V_F+Adj_{1,5}$ с адъективом *такий*, в структуре простого предложения. Охарактеризованы обусловленные такими взаимодействиями модификации структурной схемы этой единицы.

Освещены формальные и семантические особенности местоименно-соотносительных предложений, в которых коррелят *такий* в то же время является компонентом двойного сказуемого главной предикативной части.

Ключевые слова: синтаксическая связь, двойная синтаксическая связь, синтаксическая тройка, двойное сказуемое, предикативное определение, дуплексив, депиктив, местоименное слово, местоименно-соотносительное предложение.

УДК 81'271.13'091=161.2

Олена Митрофанова
(Херсон)

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ МОВНОЇ НОРМИ

У статті простежено становлення основного поняття загальної теорії і культури мови – мовної норми. З'ясовано витоки й засадничі положення сучасного трактування цього поняття у лінгвістичній науці. Окреслено новітні підходи вітчизняних науковців до різнорівневих норм сучасної української літературної мови та перспективи їх подальших досліджень.

Ключові слова: мовна норма, кодифікація, узус, система мови, мовлення.

Функціонування української мови в сучасних умовах соціально-історичних зрушень, світової глобалізації, мовної інтерференції передбачає нагальну потребу інтенсивного внормування та вдосконалення її літературної форми на всіх структурних рівнях.

Проблеми мовної норми викладені в науково-прикладних розвідках видатних вітчизняних (О. Курило [21], М. Сулима [38], О. Синявський [33], М. Жовтобрюх [10, 11], М. Пилинський [28], А. Коваль [16], О. Пономарів [29], С. Єрмоленко [9]), російських (О.Ахманова [2], Ю. Бельчиков [2], В. Виноградов [3], Ф. Філін [42], С. Ожегов [27], К. Горбачевич [6], Л. Крисін [20]) та європейських лінгвістів (Б. Гавранек [4], Л. Єльмслев [8], В. Матезіус [23], Е. Косеріу [17], Ж. Марузо [22]).

Мета нашої статті – простежити основні етапи формування сучасного трактування поняття мовної норми.

Мовна норма є однією з основних категорій культури мови, лінгвістичної стилістики й загальної теорії мови, причому не лише власне лінгвістичною, а й соціально-історичною категорією, що формувалася впродовж усього розвитку літературної мови. Норма як обов'язкова властивість будь-якої мови є водночас стійкою і рухливою, що й уможливорює її розвиток та змінність відповідно до пізнавальних і комунікативних потреб мовців для адекватної реалізації смаків і вподобань мовної спільноти.

Усвідомлення потреби вдосконалення та внормування мови як універсального засобу спілкування сягає античних часів і остаточно окреслилося в добу Просвітництва, коли було створено багато нормативних граматик і словників окремих мов.

Античне мовознавство зародилося в надрах філософії, тому історики лінгвістики розрізняють два періоди давньогрецької науки про мову: філософський (V – III ст. до н. е.) і власне мовознавчий, або александрійський (III ст. до н. е. – IV ст. н. е.). У перший період носіями нової системи освіти стали софісти, які були мандрівними експертами з різних предметів, першими у світовій історії платними вчителями мудрості. Пріоритетним у їхній педагогічній діяльності було ораторське мистецтво. Розроблення питань теорії красномовства спричинило вивчення мовних проблем. Один із найвідоміших софістів Протагор, усвідомлюючи потребу в правилах мовлення, уперше сформулював поняття мовної норми. Другий послідовно мовознавчий період називають граматичним. Саме тоді на